

За роки окупації під час Другої світової війни було знищено багато парків на території Прикарпаття: у Ясінях, Обертині, Яремчі, Сторожинці та інших населених пунктах. А ті парки, що вціліли, втратили значну кількість інтродукованих рослин. Одночасно із реконструкцією старих парків і скверів у післявоєнні роки було закладено ряд нових. Це міські парки Дрогобича, Борислава, дендропарк Гермаківського лісництва та ін. У цей час широкого розмаху набуває озеленення населених пунктів. Спостерігається підвищений інтерес до впровадження інтродуцентів у культуру лісового та зеленого господарства. Закладаються нові парки культури та відпочинку населення [2, 4], створюються дендропарки при закладах освіти [1]. У 1970 р. закладено дендропарк "Дружба" ім. З.Павлика при Івано-Франківському педагогічному інституті, нині Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника.

Підвищений інтерес до декоративних рослин спостерігається серед населення. Досить поширеними стають не тільки окремі екзоти в озелененні присадибних ділянок, але й справжні колекційні ділянки. Яскравим прикладом цього є дендрарій Кутського лісництва, який був створений в 1966-67 рр. техніком-лісівником Я.В. Кабином.

Крім того, починається реконструкція старовинних маєтків, а разом з цим – і парків навколо них. Деякі парки набувають статусу пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого та загальнодержавного значення.

Однак у 90-х роках кризові явища в економіці призвели до зменшення уваги щодо збереження осередків культивованої дендрофлори. Різко скоротилось зелене будівництво, припинилось створення нових парків та дендраріїв. При цьому значно збільшився попит з боку населення на плодіві та декоративні рослини. Впровадження у культуру нових інтродуцентів пов'язане з індивідуальним будівництвом котеджного типу та його озелененням. Завдяки прикордонному положенню значних масштабів набула стихійна інтродукційна діяльність населення, що сприяло завезенню та впровадженню в озеленення присадибних ділянок нових видів та декоративних форм рослин із країн Західної Європи. Знаковою подією кінця ХХ ст. на Прикарпатті є створення при Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника ботанічного саду площею близько 134 га. Він буде найбільшим осередком культивованої дендрофлори Прикарпаття.

Література

1. Вінічковський Г.П., Мольченко Л.А. Арборетум "Діброва". – Івано-Франківськ, 1995. – 95 с.
2. Дендрологічний парк "Дружба". Під ред. Сельського В.К. Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 95 с.
3. Денека М. Г. Дендропарк Гермаківського лісництва. – К.: Урожай, 1971. – 135 с.
4. Терлецький В.К., Фодор С.С., Гладун Р.Д. Ботанічні скарбниці Карпат. – Ужгород: Карпати, 1985. – 136 с.

ПРОСТОРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЙОГО ПРИРОДНОГО КАРКАСУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ)

Проаналізовано просторову структуру природного середовища, яке виконує функцію природного каркасу у природно-територіальних комплексах Західноукраїнського регіону.

Prof., Dr. G. Petryshyn – Lviv

Spatial features of natural environment as an agent of development of its natural frame (western Ukrainian region example)

Space structure of natural environment functioning as a natural frame in the territories complexes of Western Ukraine region has been considered.

Взаємодія природних процесів і людської діяльності по-різному проявляється на різних територіальних рівнях. На рівні регіональних систем розселення природу можна вважати відносно стійкою, на рівні локальних систем розселення природне середовище більшою мірою підлягає змінам, на рівні міста природні елементи практично перетворені у антропогенні. Чим вищий територіальний рівень, тим більша можливість збереження природних комплексів. Природоохоронний напрям реалізується шляхом виділення і структуризації "природного каркасу" (поняття, введене у 80-ті роки В.В. Владимировим) – достатньо великих територій, що охороняються, призначених для підтримки загальної екологічної рівноваги як необхідної умови життя суспільства.

Необхідно розвинути поняття природного каркасу території, який передбачає систему територій, що володіють високим ступенем природності, і на яких регулюється ступінь і характер антропогенного тиску. Взаємодія розселення і природної основи регіону складається в обумовленості розселення природною ситуацією, що визначає необхідність ресурсного підходу до дослідження природного ландшафту. До природних ресурсів території належать усі компоненти природного ландшафту: гірські породи, поверхові та підземні води, повітряний басейн, ґрунти, флора і фауна.

Аналіз і оцінку природних умов і ресурсів території здійснюють у сучасному містобудуванні з точки зору можливості їх найбільш раціонального та комплексного використання, а також охорони і покращення природного середовища. А в історичному плані, беручи до уваги перехід від використання багатств природи до відновлення її ресурсів і систем, природу можна зберегти лише завдяки високо розвинутій урбанізації.

Таким чином, природно-ландшафтне середовище регіону характеризується, з одного боку, як комплекс ресурсів для розвитку функціонального каркасу: систем поселень, включаючи міста, промислові комплекси і зв'язки між ними, а з іншого боку, – як комплекс ресурсів для створення природного каркасу. У районуванні території колишнього СРСР за природними умовами з метою міського та промислового будівництва західноукраїнський регіон належав до особливо сприятливих районів, що зумовило загальне перенасичення у виробничій сфері та роз-

¹ кафедра історії та художніх основ архітектури Інституту Архітектури, НУ "Львівська політехніка"

1. Історія садово-паркового будівництва

міщення у ньому промислових підприємств загальносоюзного значення. Тому на сьогодні структурно-функціональний каркас регіону складається із взаємопов'язаних окремих групових систем населених пунктів різної величини, розвиток яких залежить від умов можливого містобудівельного освоєння території. Як відомо, великі містобудівельні утворення можуть розвиватися і переростати у систему тільки на території, що має приблизно однаковий показник освоєння, тобто при практично рівнинних природно-ландшафтних умовах. Наприклад, хоча Львів і заснований у горбистій місцевості, але до нього дотикаються широкі рівнини, де і відбулося складення крупної агломерації. Мозаїчна структура ландшафту регіону виключає переростання у сучасному стані малих і середніх систем поселень у крупні, а потім і з'єднання їх у єдину, що є передумовою створення системи територій, які володіють високим потенціалом природності, тобто природного каркасу.

Завдання охорони і покращення природного середовища дають змогу виділити території, освоєння яких найбільш працємістке і які потенційно можуть стати основою розвитку природного каркасу регіону. Для цього необхідно провести аналіз можливості освоєння території за окремими факторами – компонентами ландшафту. Внаслідок пофакторного аналізу природних умов (геоморфологічних, геологічних, гідрологічних, мінерально-сировинних, інженерно-геологічних, кліматичних, ґрунтових, біотичних, ландшафтних тощо) з послідовною комплексною оцінкою території можна виділити зони і райони, сприятливі для того чи іншого виду господарського використання. Наприклад, у районах з переважним розвитком промисловості чи крупного міського будівництва найбільш вагомим значення мають інженерно-геологічні, гідрологічні умови, а також вітровий режим.

У практиці районного планування розроблена 3-бальна система пофакторної оцінки території, при якій у окремих сприятливих для містобудівельного розвитку районах допускається підвищення вартості освоєння території до 10 %, в обмежено-сприятливих районах – 10–35 % і у несприятливих – вище 35 %. При складанні оцінок території за декількома характеристиками ландшафту отримується більш детальне районування за багатофакторною шкалою, кратною 3-бальній оцінці за кожною введеною характеристикою.

Виділення оціночних районів (ділянок) і, відповідно, оцінка території за будь-якою однією властивістю того чи іншого фактора може проводитись за натуральними показниками. Ці показники встановлюються для кожної категорії оціночних районів за кожною властивістю кожного фактора.

У якості критеріїв натуральних показників і виділення оціночних районів (ділянок) прийняті витрати, необхідні для приведення фактичних натуральних показників оціночних факторів до рівня нормативних. Відповідно до цього сприятливими вважають території з натуральними показниками, які забезпечують функціонування тієї чи іншої галузі господарства без проведення значних інженерних заходів і додаткових капіталовкладень (10 %). До несприятливих територій належать території з натуральними показниками, приведення яких до рівня нормативних показників пов'язане із здійсненням серйозних інженерних заходів, що веде до подорожчання освоєння території (понад 35 %).

Комплексна оцінка території за метою розвитку функціонального каркасу проведена на підставі диференційованої бальної оцінки. Бальна оцінка базується на складанні показників оціночних районів при їх накладенні один на інший.

При аналізі геоморфологічних умов основну увагу приділено морфологічній і морфометричній будові поверхні: формам і генетичним типам рельєфу, сту-

пенню розчленованості рельєфу, ступеню розчленованості території, схилам поверхні, абсолютним і відносним висотам. Після аналізу і співставлення цих особливостей проводиться районування території за ступенем сприятливості її для містобудівельного використання.

Аналіз рельєфу території західноукраїнського регіону за ступенем його розчленованості свідчить, що території із середньою шириною елементарного схилу 0,6–0,4 км, які забезпечують вибір ділянок для промислового будівництва поверхнею 50 га і виступають основою структурно-функціонального каркасу регіону, займають дуже незначну територію у західно-центральної його частині, що дотикається до м. Львова. Північну частину регіону займають території з меншою розчленованістю рельєфу (від 2 до 0,6 км), при містобудівельному освоєнні яких збільшується кількість витрат по організації вертикального планування, а південну частину регіону займає територія з більшою розчленованістю (0,6–0,4 км), що зумовлює також подорожчання коштів будівництва у зв'язку з інженерною підготовкою території. Для розвитку функціонального каркасу недоцільно використовувати території з дуже низьким (понад 2 км) і дуже високим (менше 0,2 км) ступенем розчленованості рельєфу. Таким чином, ці території мають об'єктивні характеристики, які дають змогу вважати їх основою природного каркасу.

Аналіз глибини розчленованості рельєфу дає змогу виділити вкрай несприятливі для містобудівельного освоєння території, в яких перепад позначок перевищує 100 м (і до 700 м у регіоні) – Карпати, і території, де перепад позначок менше 10 м при дуже малій розчленованості території (північна зона – Полісся). Оптимальними для містобудівельного освоєння є території з перевищенням позначок 10 – 40 м. Такі райони займають або окремі геоморфологічні комірки (наприклад, Грядове Побужжя, Верхньосансько-Дністровська рівнина, Волинська височина), або включають масиви з менш сприятливими характеристиками у вигляді окремих водорозділних поверхонь (у Поділлі), котловин (Вороняцький масив), річкових долин (у верхній течії Західного Буга).

Містобудівельне освоєння районів, де перевищення водорозділів над тальвегами перебуває у межах 40–100 м, буде відбуватися із значним подорожчанням. Ці території визначаються стиками крупних геоморфологічних районів – Розточчя, Гологори, Вороняки, що фіксують стик Подільської височини з Поліською рівниною, які проходить у центральній частині регіону. До таких районів належать передгір'я Карпат, Буковина, а також меридіональна мережа долин лівих приток Дністра. Лінійний рисунок розташування важкоосвоюваних для містобудування територій дає змогу забезпечувати просторову розвиненість і зв'язність природного каркасу.

Сумарна оцінка території регіону за фактором рельєфу (ступеня і глибини його розчленованості) виявляє території, оптимальні для розвитку розселення. Вони зосереджені в основному достатньо крупними компактними масивами у західно-центральної частині регіону (Побужжя, Яворівщина), а також меншими за поверхнею територіями у південній частині регіону (Закарпаття, верхня частина долини Дністра) і північній (Волинська височина, південне Полісся, середня частина долини Буга). Просторова незв'язаність територій, найбільш придатних для містобудівельного освоєння, дає змогу висунути ідею пропуску між ними елементів природного каркасу регіону, основу якого складають території з несприятли-

вою оцінкою для містобудівельного розвитку: Карпатський масив на півдні та Поліська низовина на півночі регіону.

Гідрологія і гідрографія визначають, з одного боку, територіальну структуру водних ресурсів з точки зору водозабезпечення і, з іншого – впливають на умови будівництва, визначаючи витрати на інженерну підготовку території. Аналіз гідрологічних умов проводиться з урахуванням характеристик водоносних горизонтів підземних вод. Після цього розглядувана територія районується з точки зору водозабезпечення. Для мети будівництва найбільшого зацікавлення набувають глибина залягання та агресивність підземних вод.

Багатостороння характеристика ландшафту регіону передбачає ретельний аналіз гідрографічної мережі, який здійснюється з урахуванням фізико-морфологічної характеристики рік, озер і водосховищ (протяжність рік, площа дзеркала озер, площа водозбору, швидкість течії ріки, розгалуженість річкової мережі тощо). Внаслідок обробки отриманих даних проведена оцінка території регіону за ступенем її водозабезпечення (середній річний стік у метрах за секунду з 1 км² площі) і можливістю застосування водних ресурсів регіону для різних видів містобудівельного використання.

У регіоні при його містобудівельному освоєнні гідрологічний фактор відіграє роль каталізатора: він зменшує або збільшує ймовірність освоєння території, визначену за фактором рельєфу. Наприклад, найбільш сприятливою для містобудівельного освоєння є центральна частина регіону, що відзначається численними ділянками з малими схилами, проте не може отримати достатнього рівня розвитку у зв'язку з недостатньою водністю, оскільки тут проходить Центральний Європейський водорозділ, що відсуває райони з достатньою водністю на 50-70 км по обидва боки від нього. Водночас густа мережа малих рік дає змогу інтенсивно розвивати системи сільських поселень, які забезпечують високий режим природозбереження. У північній – Волинсько-Поліській зоні – також утруднюється процес розселення у зв'язку із надлишковою водністю і великою кількістю боліт. Також великих затрат потребує освоєння Карпатського масиву, де велика кількість опадів (до 2000 мм у рік) сприяє виникненню лавин, зсувів, повеней. Найбільший ступінь містобудівельного розвитку може отримати Закарпатська низовина з достатньою водністю і стійким водним режимом.

З аналізу гідрологічної мережі бачимо як кількісні можливості містобудівельного розвитку, так і його структуру, що базується на морфології територій, які не потребують осушення, тобто додаткових витрат на підготовку території. Як протилежність до територій із гідрологічним режимом, що сприяє розселенню, є можливим виділити систему потенційно не освоєваних територій. Вона складається з крупних районів із надлишковою водністю (північні схили Карпат) і з невеликих розрізнених заболочених ділянок, представлених долинами рік, змілілими ставами, торфовищами і т.д. Водночас до потенційного природного каркасу регіону можна додати території, які складають водорозділну лінію: водороздільні плато (на Поділлі), схили пагорбів (в Гологоро-Вороняцькому масиві), де практично відбувається лише зародження гідрографічної мережі.

При розгляді характеристик ґрунтово-рослинного покриву основну увагу приділено питанням раціонального використання і охорони цих ресурсів.

Ліси як найдинамічніша частина ландшафту розглядаються як засіб підсилення елементів природного каркасу. Території, у яких ліси займають понад 50 %, пропонується не використовувати для містобудівельного освоєння, у яких 50-20 % – використовувати частково, і якщо частка лісів становить менше 20 % – розглядати як найбільш сприятливі для містобудування. При такому підході виділяються два ізольовані райони розселення – Південно-Волинський і Прикарпатсько-Подільський.

Аналіз ґрунтів свідчить, що найбільш родючі ґрунти, за бонітетом дорівнюють 100 балам, межують з Поліссям і з Карпатами у східній частині регіону. Землі середньої та нижче середньої якості розташовані у центральній частині регіону окремими ділянками, а також на півночі та півдні, де містобудівельне освоєння економічно менш вигідне. Таким чином, родючі землі, сполучаючись із зонами сприятливого містобудівельного освоєння, ведуть до подорожчання будівництва у зв'язку з вилученням цих земель із сільського господарства, стимулюють розвиток багатоваріантних дисперсних містобудівельних систем і одночасно дають можливість формування багаторівневого складноелементного природного каркасу регіону.

Аналіз інженерно-геологічних умов включив детальну характеристику геоморфологічних, геолого-літологічних, гідрологічних факторів і оцінку їх впливу на можливість нового будівництва. Особливе місце при цьому займає вивчення несприятливих фізико-геологічних процесів, що є сукупністю взаємодії цілого ряду природних факторів. Внаслідок цього вони різною мірою піддані процесам ерозії, карстоутворення, зсувних просідань. У регіоні найбільш закарстованим є Опілля, північна частина Поділля і південно-східна окраїна Волинської височини. Великі простори еродованих земель займають центральну лісостепову частину регіону, де довгий час розвитку землеробства, особливо з початком провадження його на промисловій основі, вирощування монокультур призвели до змиву родючих ґрунтів. Зсуви найчастіше проявляються на північному уступі Подільської височини, який утворений крейдоватими породами, а також у Карпатах, складених у більшості з щабелюватих і сланцевих порід.

Кожен окремий випадок містобудівельного розвитку існуючої системи розселення регіону передбачає вирішення багатьох окремих завдань. При цьому повинні бути взяті до уваги допустимі навантаження на ґрунти основами споруд, глибина залягання ґрунтових вод, ймовірність затоплення, крутизна схилів, горизонтальне розчленування поверхні, закарстованість (тип карсту і характер порушення поверхні), ярово-балкова мережа. Окрім зазначених, беруть до уваги і антропогенні фактори: наявність штучних водойм, характер розробки мінерально-сировинних ресурсів, деградовані внаслідок людської діяльності землі. З метою виділення основи природного каркасу регіону аналіз території обмежується дослідженням основних компонентів ландшафту: рельєфу, водної мережі, ґрунтів і рослинності.

Мінерально-сировинні ресурси вивчаються як база розвитку галузей промисловості або курортного господарства. Ареали поширення родовищ корисних копалин розглядаються як планувальні обмеження розселення і є, як правило, об'єктами послідовної рекультиваци з метою їх подальшого використання як елементів природного каркасу. На карті регіону основні зони мінерально-сировинних

ресурсів розмішені у Прикарпатті, де сполучені корисні копалини будівельних і горючих матеріалів (нафта, газ), мінеральні води.

Внаслідок виділення у просторі регіону територій, що не належать освоєнню при сучасному рівні містобудівельних можливостей, визначається основа природного каркасу регіону. Найбільшою ймовірністю збереження статусу неосвоєваних володіють території, які не належать освоєнню за всіма факторами-компонентами ландшафту. Найчастіше негативна оцінка можливості освоєння співпадає за факторами рельєфу і гідрології. Північна зона регіону із збитковою водністю підсилюється характеристикою малосхильності. Південна гориста зона регіону підсилюється значною водністю. Окрім того, ці зони володіють значним лісовим покривом, який займає понад 50 % території, що і дає змогу віднести їх до найбільш стійких. У міру руху від границь регіону до центру ці зони втрачають свою стійкість, перемежовуючись з територіями, які є сприятливими для містобудівельного освоєння. Центральна частина регіону з частим чергуванням рівнинних і горбистих ландшафтів має відносно стійку основу природного каркасу, виділену за одним будь-яким зі згадуваних факторів. Наприклад, у Малому Поліссі це будуть заболочені долини рік, у Поділлі – водорозділові поверхні, на Буковині – чорноземні ґрунти. На цих територіях є можливе накладання лісів, або ж ліси набувають самостійного каркасоутворюючого значення, будучи одночасно найвразливішим його складником. Отже, у центральній частині регіону основа природного каркасу характеризується дуже розчленованою, місцями дисперсною структурою і великою мірою не може бути збережена від містобудівельного освоєння.

Отже, сумарна пофакторна оцінка території дала змогу провести районування території регіону за її містобудівельним освоєнням: райони інтенсивного містобудівельного освоєння, де потрібно регенерувати природний каркас на основі дрібних антропогенізованих елементів; райони помірного містобудівельного освоєння, де існують окремі природні елементи, що потребують зв'язування у систему; райони, які не належали містобудівельному освоєнню, у яких збереглася найстійкіша система природних елементів як основа природного каркасу. Стан основи природного каркасу західноукраїнського регіону представлений у діапазоні від не зв'язаних між собою компактних обмежених ділянок, визначених за розрізненими факторами, до системи стійких територій. Виявлені потенційні території підлягають містобудівельному опрацюванню з метою побудови природного каркасу регіонального рівня.

УДК 72.712

Доц. Н.А. Сірооченко¹, канд. с.-г. наук – м. Львів

ЛАНДШАФТНА АРХІТЕКТУРА: КУЛЬТУРА, ТРАДИЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Близько 800 покинутих палаців і паркових комплексів, зруйнованих об'єктів чекають на реставрацію. Ті парки і пам'ятки, які чудом збереглися, потребують реконструкції. Міські та районні парки, сквери, сади та інші об'єкти потребують уваги також. Це робота, насамперед, для ландшафтних архітекторів. Відновлення престижу України як флористичної країни є однією з найголовніших проблем сьогодення.

¹ Український державний лісотехнічний університет

Landscape architecture: culture, traditions and prospects

At the territory of Ukraine about 800 neglected palace and park complexes and ruined mansions are waiting for their renaissance. Those parks and monuments, which were fortunately saved, need reconstruction. City and region parks, squares, gardens etc need attention, too. All this work is first of all meant for landscape architects. The renewal of the prestige of Ukraine as a flourishing country is one of the main problems of today.

У кожного народу, який живе на землі, поняття раю по-різному відображає потреби і бажання. Араби і перси, китайці та японці, французи і англійці, інші народи мали різну уяву про сад і це народжувало національні школи, які збагачували світовий досвід і перетворювали розуміння природи та взаємодію з нею у професію. Ландшафтна архітектура – одна з наймолодших професій у світі, але при цьому вона базується на власному тисячолітньому досвіді.

Термін *ландшафтна архітектура* з'явився в США у період організації там перших національних парків. У 1901 р. в Гарвардському університеті був відкритий на той час перший факультет ландшафтної архітектури. У серпні 1948 р. в Кембриджі була створена Міжнародна федерація ландшафтних архітекторів – IFLA, яка об'єднала спеціалістів з усіх регіонів світу. Одним із завдань IFLA було виділення ландшафтної архітектури у самостійну спеціальність, що і відбулося в 1960 р., коли міжнародна організація праці ООН в Женеві офіційно включила ландшафтну архітектуру у міжнародний реєстр професій. Таким чином ландшафтна архітектура стала повноцінною спеціальністю у багатьох країнах світу.

Що є предметом ландшафтної архітектури і яка мета її професійної діяльності? За документами ООН, до ландшафтної архітектури належать:

- проектування великих територій – *ландшафтне планування*;
- проектування відкритих міських просторів, а саме: міських парків, промислових територій, історичних ландшафтів, курортних парків, туристичних маршрутів, об'єктів садово-паркового мистецтва тощо – *власне ландшафтна архітектура*;
- детальне проектування невеликих ландшафтних об'єктів (приватні сади, благоустрій скверів, бульварів, набережних тощо) – *ландшафтний дизайн*.

У післявоєнні роки в Радянському Союзі ландшафтна архітектура ототожнювалась з "озелененням". На той час у Московському та Львівському лісотехнічних інститутах і Ленінградській лісотехнічній академії була запроваджена спеціальність "озеленення населених місць", яка пізніше змінила свою назву на "садово-паркове господарство". В Україні вперше ландшафтних архітекторів почали готувати в Українському державному лісотехнічному університеті (УкрДЛТУ) у м. Львові. Спеціальність "ландшафтна архітектура" належала до напрямку "архітектура". У 1996 р. відбувся перший випуск бакалаврів, а в 1998 – спеціалістів – ландшафтних архітекторів.

Це стало важливою подією для України, оскільки в УкрДЛТУ готували саме ландшафтних архітекторів – проєктантів та інженерів садово-паркового господарства – будівельників об'єктів ландшафтної архітектури. Однак у зв'язку зі скороченням кількості спеціальностей в Україні, ландшафтна архітектура, як і деякі інші не менш важливі на сьогодні спеціальності, була ліквідована і об'єднана зі спеціальністю "містобудування" як спеціалізація. Водночас у всіх розвинутих країнах осмислена та узагальнена спеціальність "ландшафтна архітектура" досягла свого розквіту і перетворилась у потужний вид діяльності – індустрію, яка диктує